

Oikeusministeriö
AI FI 10/2026
27.2.2026

Amnesty International Suomen osasto
Hietaniemenkatu 7 A
00100 Helsinki
P: 09 8562 0600
E: amnesty@amnesty.fi
W: amnesty.fi

Amnesty Internationalin lausunto valmiuslain kokonaisuudistuksen työryhmämietinnöstä (VN/5137/2022-OM-229)

Amnesty International on maailman suurin ihmisoikeusjärjestö, jonka toiminta perustuu yksittäisten ihmisten tuelle. Tukijoita on 10 miljoonaa, 150 maassa eri puolilla maailmaa. Amnesty on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton. Amnesty työskentelee kansainvälisesti ja Suomessa laaja-alaisesti ihmisoikeuksien edistämiseksi.

Amnesty International Suomen osasto kiittää mahdollisuudesta lausua otsikon asiassa ja lausuu kunnioittavasti seuraavaa:

Tiivistelmä

Amnesty International kehottaa vahvistamaan perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnin roolia läpileikkaavasti työryhmän mietinnössä ja uudistettavan valmiuslain perusteluissa. Korostamme kriisien jälkeisen perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnin, kuulemisten, tehokkaiden oikeussuojakeinojen, perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseen varattavien taloudellisten ja henkilöstöresurssien sekä perustuslain 22 §:n perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvoitteen tärkeyttä.

Amnesty International vaatii hallitusta niin normaalioloissa kuin poikkeusoloissa sitoutumaan ehdottomiin ihmisoikeuksiin, kuten kidutuksen kieltoon, oikeuteen elämään ja ehdottomaan palautuskieltoon. Korostamme myös valmiuslain toimivaltuuksien käyttöönoton sitomista velvoittaviin ja ryhmäkohtaisiin vaikutusarvioihin erityisesti haavoittuviin ryhmiin kohdistuvien

tahattomien tai kohtuuttomien vaikutusten välttämiseksi. Lisäksi valmiuslain asetuksenantovaltuuksia tulee täsmentää, poikkeusolojen ja kriisien aikaista vallankäyttöä on rajattava tarkasti, toimenpiteiden perusteluihin on panostettava entistä tarkemmin ja eduskunnan tiedonsaanti turvattava tehokkaan parlamentaarisen valvonnan varmistamiseksi.

Muistutamme rajaturvallisuuden ja maahantulon osalta, että laajamittaisen maahantulon katsomisen sellaiseksi tapahtumaksi, joka ylittäisi poikkeusoloperusteen kynnyksen, täytyy olla aivan erityisen poikkeuksellista. Lisäksi poikkeusolojen osalta täytyy ehdottomasti varmistaa lain tasolla, että ne ovat aidosti voimassa vain rajoitetun ajan ja niiden välttämättömyyttä tarkastellaan jatkuvasti ja läpinäkyvästi.

Valmiuslain toimilla tulee täydentää normaaliolojen toimivaltuuksia vain silloin, kun muut keinot eivät ole riittäviä ja valmiuslain toimet on katsottu välttämättömiksi. Tämä tulee tuoda selkeästi esiin lain tasolla. Amnesty huomauttaa lisäksi, että turvallisuuspuheen yleistyessä maahanmuuttoon liittyen ja turvapaikanhaun esittäminen uhkana voi johtaa paitsi turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien oikeuksien loukkauksiin, myös rasismien nousuun ja yleisesti polarisaatioon yhteiskunnassa.

Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnin vahvistaminen ja oikeuksien turvaamisvelvoite

Amnesty International kehottaa vahvistamaan perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnin roolia läpileikkaavasti valmiuslain kokonaisuudistuksen valmisteluasiakirjoissa.

Euroopan neuvoston Human Rights Impact Assessment of the measures taken by the State in situations of crisis -oppaan¹ mukaan perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnin tulisi käsittää kriisitilanteissa kaikkien kotimaisessa oikeusjärestyksessä suojeltujen oikeuksien, kuten kansalais- ja poliittisten oikeuksien sekä taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien, tarkastelu.

Vaikutusten arvioinnissa tulisi myös Euroopan neuvoston mukaan ottaa huomioon erilaisia näkökulmia kuulemalla sidosryhmiä, kuten kansallisia ihmisoikeusinstituutioita, kansalaisjärjestöjä sekä mahdollisesti kriisistä kärsiviä väestöryhmiä ja haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä.

Amnesty International kehottaa vahvistamaan perus- ja ihmisoikeusvaikutusten roolia läpi mietinnön ja uudistettavan valmiuslain perusteluissa. Esimerkiksi uuden 23 §:n (*Vaikutusten arviointi ja seuranta*) perusteluissa tulisi huomioida paremmin perus- ja ihmisoikeusvaikutukset. Työryhmämietinnön² mukaan kyseinen pykälä ei korvaisi käyttöönotto- ja soveltamisasetusten valmistelun yhteydessä tehtävää tavanomaista säädösten vaikutusten arviointia, vaan täydentäisi sitä asettamalla valtioneuvostolle myös kokonaisvaltaisemman velvollisuuden poikkeusoloissa ja niiden jälkitilassa jatkuvasti arvioida ja seurata valmiuslain nojalla toteutettavista toimenpiteistä aiheutuvia vaikutuksia.

Amnesty International pitää tärkeänä, että ehdotetun uuden 23 §:n pykäläkohtaisissa perusteluissa todetaan, että pykälässä ei rajattaisi ehdotetun arviointi- ja seurantavelvoitteen piiriin kuuluvia vaikutuslajeja. Velvollisuus koskisi näin ollen muun muassa perus- ja ihmisoikeusvaikutuksia, muita yhteiskunnallisia vaikutuksia sekä ympäristövaikutuksia.³ Amnesty kehottaa kuitenkin avaamaan enemmän, mitä perus- ja ihmisoikeuksia koskeva seuranta konkreettisesti tarkoittaisi.

Amnesty International korostaa, että **kriisien jälkeinen arviointi perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointiprosessista** on tärkeää, jotta saadaan tietää mitä olisi voitu tehdä toisin tai paremmin ja miten tätä prosessia olisi mahdollista parantaa tulevaisuudessa. Lisäksi kriisien päättymisen jälkeen on tärkeää teettää **ulkopuolinen ja riippumaton arviointi päätetyistä toimenpiteistä**, mukaan lukien toimenpiteiden tehokkuus ja vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin pidemmällä aikavälillä.⁴

Valmiuslain kokonaisuudesta tarkastelevan työryhmän mietinnössä todetaan käsiteltäessä mahdollisia vaikutuksia demokratialle ja oikeusvaltiolle, että ”vasta poikkeusoloissa säädettävän ad hoc -lainsäädännön valmistelussa tosiasiallisesti joudutaan tyypillisesti poikkeamaan esimerkiksi kuulemismenettelyistä ja muista kansalaisyhteiskuntaa osallistavista mekanismeista, minkä vuoksi avoin ja hyvän hallinnon mukainen valmistelu ei välttämättä täysimääräisesti niiden osalta toteudu. Lähtökohtaisesti ajantasaisen valmiuslain voidaan siten katsoa yleisesti turvaavan oikeusvaltioperiaatteen toteutumista poikkeusoloissa.”⁵

Vaikka kansalaisyhteiskunnan kuuleminen on keskeinen osa oikeusvaltiota, Amnesty International muistuttaa, että **kuulemisten avulla on myös mahdollista saada tietoa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta käytännön ja arjen tasolla**. Kuten oikeusministeriön julkaisemassa perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointia lainvalmistelussa käsittelevässä oppaassa todetaan, laaja-alainen ja monipuolinen kuulemismenettely tukee tärkeiden perus- ja ihmisoikeuskysymysten tunnistamista. Oppaan mukaan kansalaisyhteiskunnasta on mahdollista saada tietoa lakiesityksen ja toteuttamisvaihtoehtojen perus- ja ihmisoikeusvaikutuksista, jota ei välttämättä saada muista lähteistä.⁶ Amnesty kannustaa ottamaan paremmin huomioon valmiuslain kokonaisuudistuksessa perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnin roolin perus- ja ihmisoikeuskysymysten tunnistamisessa.

Pykäläkohtaisissa perusteluissa työryhmämietinnössä todetaan, että ehdotettavan lain 1 §:n mukaan lain tarkoituksena olisi luoda valmiudet hallita kansakuntaa vakavasti uhkaavia poikkeusoloja sekä niiden aikana suojata väestöä, turvata sen toimeentulo ja ylläpitää yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämätöntä toimintaa, oikeusjärjestystä ja perus- ja ihmisoikeuksia.⁷

Amnesty International pitää tervetulleena perus- ja ihmisoikeuksien sisällyttämistä myös jatkossa valmiuslain tarkoitusta avaavaan 1 §:ään. Kehotamme kuitenkin myös **perus- ja ihmisoikeuksien ylläpitämisen lisäksi mainitsemaan pykälässä velvoitteen oikeuksien turvaamisesta**. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan tehtävänä on turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Perustuslain 22 §:n perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisveloitteen tulisi näkyä myös pykäläkohtaisissa perusteluissa, jotta valmiuslakia soveltavat viranomaiset ymmärtäisivät sen merkityksen. Tällaisia pykälä olisivat esimerkiksi ehdotetut 1 § Lain tarkoitus, 4 § Suhde kansainvälisiin velvoitteisiin ja 23 § Vaikutusten arviointi ja seuranta.

Amnesty International pitää tervetulleena, että työryhmämietinnön perus- ja ihmisoikeusvaikutusten käsittelyn yhteydessä todetaan, että lisätoimivaltuuksien käyttöönotolla tähdätään myös perustuslain 22 §:n mukaisen perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisveloitteen toteuttamiseen mahdollisimman täysimääräisesti myös poikkeusoloissa siitä huolimatta, että poikkeusolot merkitsevät väistämättä perusoikeuksien jonkinasteista rajoittamista tai niistä poikkeamista. Lisäksi työryhmämietinnössä todetaan, että valmiuslain nojalla toteutetuista toimenpiteistä aiheutuvia perus- ja ihmisoikeuksien rajoituksia tulee arvioida suhteessa toimimattomuuden mahdollisiin vaikutuksiin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen.⁸

Amnesty International korostaa Euroopan neuvoston oppaan⁹ tavoin, että **poikkeusoloja koskevassa perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnissa on otettava huomioon 1) yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys, 2) osallistuminen, 3) sukupuolivaikutusten huomioiminen, 4) koordinaatio ja viestintä, 5) läpinäkyvyys ja vastuuvollisuus sekä 6) tarkkarajaisuus ja tehokkuus.**

Toimenpiteitä koskevassa arvioinnissa on varmistettava, ettei toiminnalla ole perusteettomia, suhteettomia tai vältettävissä olevia haitallisia vaikutuksia eri ihmisryhmiin. Erityistä huomiota on kiinnitettävä vähemmistöihin, haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin ja erityistä suojelua tarvitseviin, kuten lapsiin.¹⁰

Toimenpiteitä koskevassa arvioinnissa on osallistettava oikeudenhaltijoita, kansalaisyhteiskuntaa ja haavoittuvassa asemassa olevia ihmisryhmiä. Jotta he voivat osallistua perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointiprosessiin, heille tulisi antaa olennaiset tiedot oikea-aikaisesti ja helposti saavutettavassa muodossa sekä mahdollisuuksien mukaan tilaisuus kommentoida ja vaikuttaa vaikutusarvioinnin havaintoihin. Sukupuolivaikutukset on myös sisällytettävä toimenpiteiden arviointiin kaikissa vaiheissa, jotta toimenpiteet eivät tuota tahatonta haittaa eri sukupuolille.¹¹

Vaikka työryhmämietinnön mukaan esityksellä ei arvioida olevan vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen normaalioloissa¹², Amnesty International kehottaa valtioneuvostoa **varautumaan normaalioloissa perus- ja ihmisoikeusvaikutusarvioinnin vahvistamiseen** kiinnittämällä huomiota koordinaatorakenteisiin sekä vaikutusarvioinnin kapasiteetin kasvattamiseen.

Esimerkiksi Euroopan neuvoston oppaassa¹³ suositellaan järjestämään säännöllisiä koulutustilaisuuksia ja työpajoja asianomaisille viranomaisille perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnista, kehittämään ja jakamaan koulutusmateriaaleja, kuten oppaita, sekä perustamaan alusta, jossa sidosryhmät voivat jakaa tietoa ja parhaita käytäntöjä vaikutusarviointiprosesseista ja kriiseihin liittyvistä ihmisoikeuskysymyksistä.

Amnesty International kannustaa työryhmää tuomaan paremmin esille mietinnössään, mitä **perus- ja ihmisoikeuksien vaikutusarviointi on käytännössä niin normaalioloissa kriiseihin varauduttaessa kuin poikkeusoloissa**. Korostamme myös perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseen varattavien **taloudellisten ja henkilöstöresurssien** tärkeyttä poikkihallinnollisesti.

Amnesty International vaatii hallitusta **niin normaalioloissa kuin poikkeusoloissa sitoutumaan ehdottomiin ihmisoikeuksiin**, kuten kidutuksen kieltoon, oikeuteen elämään ja ehdottomaan palautuskieltoon.

Amnesty International muistuttaa myös, että Suomella on oikeudellinen velvollisuus tarjota **tehokkaita oikeussuojakeinoja myös kriisiaikoina**. Viranomaisten on varmistettava pääsy tehokkaisiin oikeussuojakeinoin ihmisiin, joiden oikeuksia loukataan kriisitoimenpiteiden seurauksena.¹⁴ Kehotamme huomioimaan tämän valmiuslain kokonaisuudistuksessa ja lain esitöissä.

Lisäksi Amnesty yhtyy Ihmisoikeuskeskuksen näkemykseen, että **valmiuslain toimivaltuuksien käyttöönotto tulee sitoa velvoittaviin ja ryhmäkohtaisiin vaikutusarvioihin erityisesti haavoittuviin ryhmiin kohdistuvien tahattomien tai kohtuuttomien vaikutusten välttämiseksi**.¹⁵

Korostamme Ihmisoikeuskeskuksen tavoin, että **valmiuslain asetuksenantovaltuuksia tulee täsmentää, poikkeusolojen ja kriisien aikaista vallankäyttöä on rajattava tarkasti, toimenpiteiden perusteluihin on panostettava entistä tarkemmin ja eduskunnan tiedonsaanti turvattava tehokkaan parlamentaarisen valvonnan varmistamiseksi**.¹⁶

Rajaturvallisuus ja maahantulo

Valmiuslain 11 §:ssä säädettäisiin poikkeusolojen edellytyksistä, joiden täytyessä tilannetta voitaisiin pitää ehdotetun lain mukaisina poikkeusoloina. Poikkeusolojen perusteena olevat kriisityypit päivitetäisiin työryhmän mietinnön mukaan vastaamaan päivitettyssä kansallisessa riskiarviossa (2023) tunnistettuja uhkamalleja.

Poikkeusoloperusteena pidettäisiin esimerkiksi erityisen vakavia hybridiuhkatilanteita. Voimassa olevaan lakiin nähden uhkan määritelmää täsmennettäisiin lisäämällä vaatimus sen välittömyydestä, korostaen uhkan konkreettisuutta. Tarkoituksena on korostaa uhkaperusteen soveltamiskynnystä ja saattaa säännös vastaamaan paremmin perustuslain 23 §:n vaatimuksia.

Tämä sisältäisi työryhmän mukaan ”sellaiset rajaturvallisuuteen tai yleiseen järjestykseen ja turvallisuuden ylläpitämiseen kohdistuvat välittömät uhkat, tapahtumat tai toiminnan, jotka erityisen vakavasti ja olennaisesti vaarantaisivat yhteiskunnan toimintakykyä tai väestön elinmahdollisuuksia.” Esimerkiksi ”maahantuloa tai muuttoliikettä hyväksikäyttävä hybridi-vaikuttaminen” voisi olla tällaisen uhkan taustalla. Työryhmän mukaan ”laajamittaiseen maahantuloon voi etenkin sen välineellistämisen tilanteissa liittyä väkivaltaista käyttäytymistä tai sillä uhkaamista rajanylityspaikoilla tai maahantuliijoita

vastaanotettaessa sekä pyrkimys aiheuttaa myös valtionsisäistä epävakautta. Tilanne saattaa kehittyessään tai eskaloituessaan johtaa myös vakaviin sisäisiin levottomuuksiin, jotka eivät ole hallittavissa viranomaisten säännönmukaisin toimivaltuuksin ja resurssein.”

Työryhmä katsoo, että vain sellainen välitön uhka, toiminta tai tapahtuma, jonka seurauksena yhteiskunnalle yhteiskunnan toimivuudelle välttämättömät toiminnot olennaisesti ja laajamittaisesti estyvät tai lamaantuvat tai jonka voitaisiin vakavuudeltaan katsoa säännösehdoituksessa tarkoitetulla tavalla erityisen vakavasti ja olennaisesti vaarantavan yhteiskunnan toimintakykyä taikka väestön elinmahdollisuuksia, täyttäisi poikkeusoloperusteiden tunnusmerkistön.

Säännös korostaisi myös sitä lähtökohtaa, että poikkeusolosta päätöksentekoon johtavan arvion osana tulee olla myös arvio lisätoimivaltuuksien käytön välttämättömyydestä tilanteen hallitsemiseksi.

Amnesty katsoo, että tavoite säännöksen soveltamiskynnyksen korostamiseen ja perustuslain mukaisuuteen on kannatettava. Laajamittaisen maahantulon katsomisen sellaiseksi tapahtumaksi, joka ylittäisi poikkeusoloperusteiden kynnyksen, täytyy olla aivan erityisen poikkeuksellista. Vuosien 2015–2016 aikana Suomeen tuli kymmenkertainen määrä turvapaikanhakijoita sitä edeltäneeseen tilanteeseen nähden. Tämä ei kuitenkaan johtanut vakaviin levottomuuksiin tai vastaaviin tapahtumiin, joiden olisi voitu katsoa vaativan poikkeuksellisia toimia, vaan maahantulijoiden vastaanotosta selvittiin tavanomaisilla viranomaistoimilla, kuten järjestelykeskusten perustamisilla.

Vuonna 2022 Venäjän hyökkäyssodan vuoksi ukrainalaisia pakolaisia tuli Suomeen lähes 50 000 henkeä.¹⁷ Heidät pystyttiin myös ottamaan vastaan tavallisin viranomaistoimin.

Itärajan yli syksyllä 2023 tulleet turvapaikanhakijat ovat myös olleet vainoa, muita ihmisoikeusloukkauksia ja konflikteja pakenevia henkilöitä, joista suurin osa on tullut Syyriasta, Somaliasta, Jemenistä ja Irakista¹⁸. Vaikka heidän on sanottu tulleen hakemaan turvapaikkaa Suomesta Venäjän viranomaisten avustamina, sillä ei ole yksilön kansainvälisen suojelun tarpeen kannalta merkitystä.

Lisäksi on ylipäänsä vaikea määritellä, milloin laajamittainen maahantulo voitaisiin katsoa vieraan vallan vaikuttamisyritykseksi, ja käsite jää tällöin epämääräiseksi. Mikä tahansa laajamittainen maahantulo ei voi olla vieraan vallan vaikuttamista ja oikeuttaa poikkeusolojen toteamiseen. **Amnesty katsookin, että vaikka tavoitteena on soveltamiskynnyksen korostaminen, kynnys jää mietinnössä tältä osin liian matalaksi ja tulkinnanvaraiseksi.**

Tällä hetkellä Suomen itärajan rajanylityspaikat ovat olleet suljettuina yli kaksi vuotta perustuen rajavartiolaitosiin ja siihen, että sulun katsotaan olevan välttämätön toimenpide yleisen järjestyksen ja kansallisen turvallisuuden kannalta. Rajan sulusta on tullut yleisesti hyväksytty asiantila, vaikkei itärajan yli ole pitkään aikaan pyrkinyt kuin yksittäisiä ihmisiä. Tämä on esimerkki siitä, kuinka helposti poikkeukselliset toimenpiteet niiden pitkittyessä muuttuvat tavanomaisiksi ja yleisesti hyväksytyiksi, vaikkei niiden jatkamiselle olisikaan enää

objektiivisesti katsottuna oikeutusta. Onkin tärkeää, että valmiuslaissa varmistetaan, ettei poikkeusolojen kohdalla näin tule tapahtumaan. **Poikkeusolojen osalta täytyy ehdottomasti varmistaa lain tasolla, että ne ovat aidosti voimassa vain rajoitetun ajan ja niiden välttämättömyyttä tarkastellaan jatkuvasti ja läpinäkyvästi.**

Poikkeusolojen normalisointia tulee välttää. **Valmiuslain toimilla tulee täydentää normaaliolojen toimivaltuuksia vain silloin, kun muut keinot eivät ole riittäviä ja valmiuslain toimet on katsottu välttämättömiksi. Tämä tulee tuoda selkeästi esiin lain tasolla. Lisäksi ehdottomat ihmisoikeudet eli ne ihmisoikeudet, joista ei saa poiketa edes poikkeusolojen aikaan, kuten ehdoton palautuskielto, kidutuksen kieltä ja oikeus elämään, tulee yksiselitteisesti mainita lain tasolla oikeuksiksi, joista ei voida poiketa.**

Amnesty huomauttaa lisäksi, että turvallisuuspuheen yleistyessä maahanmuuttoon liittyen ja turvapaikanhaun esittäminen uhkana, johon liittyy väkivaltaista käyttäytymistä tai sillä uhkaamista sekä pyrkimystä aiheuttaa epävakautta ja levottomuutta, johtaa siihen, että turvapaikanhakijoita ja yleisemmin maahanmuuttaneita aletaan pitää turvallisuusuhkana ja heihin suhtautua kielteisesti. **Tämä voi johtaa paitsi turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien oikeuksien loukkauksiin, myös rasismin nousuun ja yleisesti polarisaatioon yhteiskunnassa.**

Kunnioittavasti

Niina Laajapuro
Ihmisoikeustyön johtaja

Lisätietoja antaa:

Vaikuttamistyön asiantuntija Vilja Härkönen, vilja.harkonen@amnesty.fi

Oikeudellinen asiantuntija Kaisa Korhonen, kaisa.korhonen@amnesty.fi

Viitteet

¹ Euroopan neuvosto, 2024, Human Rights Impact Assessment of the measures taken by the State in situations of crisis, <https://rm.coe.int/toolkit-for-human-rights-impact-assessment-of-measures-taken-by-states/1680afc6cf>, s. 7.

² Oikeusministeriö, 2025, Valmiuslain kokonaisuudistus – Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2025:50, s. 234

- ³ Oikeusministeriö, 2025, Valmiuslain kokonaisuudistus – Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2025:50, s. 235.
- ⁴ Ks. Euroopan neuvosto, 2024, Human Rights Impact Assessment of the measures taken by the State in situations of crisis, <https://rm.coe.int/toolkit-for-human-rights-impact-assessment-of-measures-taken-by-states/1680afc6cf>, s. 25.
- ⁵ Oikeusministeriö, 2025, Valmiuslain kokonaisuudistus – Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2025:50, s. 158.
- ⁶ Rönty, Hanna, 2022, Perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi lainvalmistelussa, Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:15, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/d42cdef6-84bd-4b46-a7ec-e754d8b18d10/content>, s. 32.
- ⁷ Oikeusministeriö, 2025, Valmiuslain kokonaisuudistus – Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2025:50, s. 190.
- ⁸ Oikeusministeriö, 2025, Valmiuslain kokonaisuudistus – Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2025:50, s. 148.
- ⁹ Euroopan neuvosto, 2024, Human Rights Impact Assessment of the measures taken by the State in situations of crisis, <https://rm.coe.int/toolkit-for-human-rights-impact-assessment-of-measures-taken-by-states/1680afc6cf>, s. 15–16.
- ¹⁰ Euroopan neuvosto, 2024, Human Rights Impact Assessment of the measures taken by the State in situations of crisis, <https://rm.coe.int/toolkit-for-human-rights-impact-assessment-of-measures-taken-by-states/1680afc6cf>,
- ¹¹ Euroopan neuvosto, 2024, Human Rights Impact Assessment of the measures taken by the State in situations of crisis, <https://rm.coe.int/toolkit-for-human-rights-impact-assessment-of-measures-taken-by-states/1680afc6cf>,
- ¹² Oikeusministeriö, 2025, Valmiuslain kokonaisuudistus – Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2025:50, s. 147.
- ¹³ Euroopan neuvosto, 2024, Human Rights Impact Assessment of the measures taken by the State in situations of crisis, <https://rm.coe.int/toolkit-for-human-rights-impact-assessment-of-measures-taken-by-states/1680afc6cf>, s. 12.
- ¹⁴ Ks. Euroopan neuvosto, 2024, Human Rights Impact Assessment of the measures taken by the State in situations of crisis, <https://rm.coe.int/toolkit-for-human-rights-impact-assessment-of-measures-taken-by-states/1680afc6cf>, s. 22.
- ¹⁵ Lausuntopalvelu, 2026, Ehdotus uudeksi valmiuslaiksi; työryhmän mietintö, VN/5137/2022-OM-229.
- ¹⁶ Lausuntopalvelu, 2026, Ehdotus uudeksi valmiuslaiksi; työryhmän mietintö, VN/5137/2022-OM-229.
- ¹⁷ Maahanmuuttovirasto, 16.2.2026, Tilastot, Tilapäinen suojele, <https://statistics.migri.fi/#applications/23330/48?l=fi&start=624&end=635>.
- ¹⁸ Sisäministeriö, 2026, Itärajan tilanne, <https://intermin.fi/ajankohtaista/itarajan-tilanne>.